

УДК 372.8

DOI 10.33514/BK-1694-7711-2021-1 (1)-39-44

Нышанбаева Жанылай Манасовна

И. Арабаев атындагы КМУнун аспиранткасы

Нышанбаева Жанылай Манасовна

Аспирантка КГУ И. Арабаева

Nyshanbaeva Zhanylai Manasovna

Postgraduate student of KSU I. Arabaeva

**МААЛЫМАТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРКЫЛУУ БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН
ОКУУЧУЛАРЫНЫН СЫНЧЫЛ ОЙ ЖҮГҮРТҮҮСҮН ӨНҮКТҮРҮҮ
РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ
НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN
USING INFORMATION TECHNOLOGY**

Аннотация: Бул макалада маалымат технологиясы аркылуу башталгыч класстын окуучуларынын сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү маселелери каралган. Коомду маалыматташтыруу шартында сынчыл ой жүгүртүү тажрыйбасы орто билим берүүнүн мазмунунун маанилүү компоненти болуп калат. Сынчыл ой жүгүртүүнү окутуунун билим компоненти сынчыл ой жүгүртүүнүн маңызын жана өзгөчөлүктөрүн ачуучу түшүнүктөрдү, логиканын эрежелери, анализ, жалпылоо, салыштыруу, классификация, сынчыл ой жүгүртүүнү калыптандыруу жолдору, сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүүнүн окшоштуктары жана айырмачылыктары жөнүндө түшүнүктөрдү камтыйт. Сынчыл ой жүгүртүүнү мүнөздөөчү интеллектуалдык көндүмдөрдө өзгөчө мааниге ээ болот: көйгөйдү аныктоо, маалыматтагы аргументтерди жана жүйөлөрдү талдоо, карама-каршылыктарды аныктоо, ишенимдүүлүктү баалоо критерийлерин иштеп чыгуу, маалымат булактары, электрондук булактар менен иштөө, алардагы негизги жана кошумча фактылар, салыштыруу, жалпылоо, себеп-натыйжа байланыштарын орнотуу, фактыларды, кубулуштарды жана процесстерди классификациялоо, маалымат менен иштөөнүн жүрүшүндө эвристикалык, көйгөйлүү ыкмаларды колдонуу.

Аннотация: В статье рассматривается развитие критического мышления у учащихся начальной школы с помощью информационных технологий. В условиях информатизации практика критического мышления становится важной составляющей содержания среднего образования. Образовательный компонент обучения критическому мышлению включает концепции, раскрывающие сущность и особенности критического мышления, правила логики, анализа, обобщения, сравнения, классификации, способы формирования критического мышления, сходства и различия между критическим и творческим мышлением. Это особенно важно в интеллектуальных навыках, характеризующих критическое мышление: выявление проблем, анализ аргументов и мотиваций в информации, выявление противоречий, разработка критериев оценки достоверности, источников данных, работа с электронными источниками, их основные и дополнительные факты, сравнения, обобщения - Устанавливайте взаимосвязи, классифицируйте факты, явления и процессы, используйте эвристические методы решения проблем в процессе работы с информацией.

Annotation: The article examines the development of critical thinking in primary school students using information technology. In the context of informatization, the practice of critical thinking becomes an important component of the content of secondary education. The educational component of teaching critical thinking includes concepts that reveal the essence and features of critical thinking, the rules of logic, analysis, generalization, comparison, classification, ways of forming critical thinking, similarities and differences between critical and creative thinking.

This is especially important in the intellectual skills that characterize critical thinking: identifying problems, analyzing arguments and motivations in information, identifying contradictions, developing criteria for assessing reliability, data sources, working with electronic sources, their basic and additional facts, comparisons. , generalizations - Establish relationships, classify facts, phenomena and processes, use heuristic methods for solving problems in the process of working with information.

Негизги сөздөр: Сынчыл ой-пикир, логика, талкуу, баалоо, окуучулар, коом, мектеп, класс, технология, калыптандыруу, жамаат.

Ключевые слова: критическое мышление, логика, дискуссия, оценка, студенты, общество, школа, класс, технология, формирование, сообщество.

Key words: critical thinking, logic, discussion, assessment, students, society, school, class, technology, formation, community.

Илимдин интенсивдүү өсүшү, цивилизациянын өнүгүүсүнүн азыркы этабында маалымат алуунун жаңы ыкмаларынын тездик менен жайылышы улуттук билим берүү тутумунун артыкчылыктануу милдеттеринин катарына коюлуп, жаштарды өндүрүмдүү жашоого жана маалымат менен иштөөгө даярдоодо коомдун ролу чоң. Бул көйгөйдү ийгиликтүү чечүү үчүн, жаштарды келип түшкөн маалыматтарды критикалык талдоого, анын негизинде жүйөлөштүрүлгөн тыянактарды түзүүгө, алган билимдерин жана көндүмдөрүн гуманисттик баалуулуктардын контекстинде чыгармачылык менен колдонууга үйрөтүү маанилүү. Окуучулар азыркы Кыргызстандагы эң көп жана жигердүү социалдык топтордун бири. Каралып жаткан көйгөй боюнча алдыңкы чет элдик жана ата мекендик эксперттердин түшүнүктөрүн талдоо, тутумдаштыруу жана жалпылоо маалыматтык технологиялар аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнүн өнүктүрүүнүн теориялык жана педагогикалык потенциалын түзгөн төмөнкү жоболорду бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Сынчыл ой жүгүртүү - бул адамга сунуш кылынган көз караш же жүрүм-турум модели жөнүндө туура ой жүгүртүүгө мүмкүндүк берген акыл-эс иш-аракетинин өзгөчө түрү. Бул айрым фактыларга, ченемдерге жана баалуулуктарга шайкештигин аныктоо үчүн билдирүүлөрдү текшерүүгө багытталган акыл-эс аракеттеринин ырааттуулугу [1].

Сынчыл ой жүгүртүүнүн структурасында логикалык операциялар өзгөчө мааниге ээ: анализ, синтез, салыштыруу, жалпылоо, абстракциялоо [2]. Сынчыл ой жүгүртүү креативдүү ой жүгүртүү менен тыгыз байланыштуу, ал чыгармачыл ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнүн башталышы болуп саналат (С. Заир - Бек). Ой жүгүртүүнүн бул түрү өзүнүн акыл-эс ишмердүүлүгү жөнүндө ой жүгүртүүнүн болушун, концепциялар, чечимдер, корутундулар менен иштөө жөндөмдүүлүгүн, аналитикалык ишмердүүлүк жөндөмүн өркүндөтүүнү, ошондой эле башка адамдардын ушул сыяктуу мүмкүнчүлүктөрүн баалоону болжолдойт [3].

Критикалык ой жүгүртүү аргументтүүлүгү жана соттордун логикалуулугу, көйгөйлөрдү жана татаал маселелерди тактоого умтулуусу, ачык ой жүгүртүүсү жана

объективдүүлүгү, аргументтердин тайманбастыгы, формулировкаланган жоболордун тактыгы, маалыматтын ачык-айкындуулугу, карама-каршы фактыларды аныктоо жөндөмү менен айырмаланат [4]. Сынчыл ой жүгүртүү индивидуалдык гана эмес, эрктик жана эмоционалдык чөйрөлөр менен да байланышкан [5].

Окуучуларга критикалык ой жүгүртүүнү өрчүтүү атайын уюштурулган окуу кырдаалдарында репродуктивдик көндүмдөрдү калыптандыруудан башталып, алынган билимге жана көндүмдөргө негизделген иш-аракетти жаратуунун чыгармачыл ыкмаларын калыптандыруу менен аякташы керек [6]. Когнитивдик ишти эффективдүү уюштуруу үчүн ой жүгүртүүнүн эки түрүн - критикалык жана креативдикти өздөштүрүү керек, анткени чыгармачыл ой жүгүртүү чындыкты таанып-билүүнүн чыгармачыл жолдорун түзүүгө жана жаңы интеллектуалдык продуктту түзүүгө өбөлгө түзөт.

Сынчыл ой жүгүртүүнүн системаны түзүүчү мындай мүнөздөмөлөрү, мисалы фактыларды, кубулуштарды, процесстерди критикалык талдоо жана баалоо жөндөмдүүлүгү, соттордун көзкарандысыздыгы жана оригиналдуулугу, интеллектуалдык көйгөйлөрдү чечүүдө иш-аракеттердин ырааттуулугу жана ырааттуулугу, дисциплиналар аралык байланыштарды түзүү, салыштыруу жана изилденген маалыматты классификациялоо, өзүнүн психикалык иш-аракетин чагылдыруу окуучулардын таанып-билүү иш-аракетинин структурасында өзгөчө мааниге ээ болот. Анткени алар изилденип жаткан маселени кылдат негиздөөгө, аны чечүүнүн жолдорун тутумдуу издөөгө багытташат, аларга мүмкүнчүлүк берет жаңы интеллектуалдык менчикке ээ болгондо, ой жүгүртүүнү түптөөдө жана акыл-эс жана изилдөө жөндөмдөрүн калыптандырууда карама-каршы маалымат менен иштөө үчүн негизги интеллектуалдык көндүмдөрдү ийгиликтүү колдонуу.

Маселелер боюнча адистердин эмгектеринде баяндалган жоболорду эске алуу менен, биз маалыматтык технологиялар аркылуу сынчыл ой жүгүртүүнү өркүндөтүү үчүн арналган педагогикалык моделди колдонуу максатка ылайыктуу деген жыйынтыкка келдик. Белгилүү бир идеялар, түшүнүктөр, таанып билүү жана чыгармачылык иш-аракеттердин методдору түрүндө изилдөө. Жарым-жартылай моделдин артыкчылыктары - аны жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө логикасы, структурасы, мазмунунун сакталышы жана ошол эле учурда мазмунунун ортосундагы байланыштын негизинде сынчыл ой жүгүртүүнү өркүндөтүү маселелерин чечүү үчүн ыңгайлуу шарттар түзүлгөн.

Коомду маалыматташтыруу шартында сынчыл ой жүгүртүү тажрыйбасы орто билим берүүнүн мазмунунун маанилүү компоненти болуп калат. Сынчыл ой жүгүртүүнү окутуунун билим компоненти сынчыл ой жүгүртүүнүн маңызын жана өзгөчөлүктөрүн ачуучу түшүнүктөрдү, логиканын эрежелери, анализ, жалпылоо, салыштыруу, классификация, сынчыл ой жүгүртүүнү калыптандыруу жолдору, сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүүнүн окшоштуктары жана айырмачылыктары жөнүндө түшүнүктөрдү камтыйт. Сынчыл ой жүгүртүүнү мүнөздөөчү интеллектуалдык көндүмдөрдө өзгөчө мааниге ээ болот: көйгөйдү аныктоо, маалыматтагы аргументтерди жана жүйөлөрдү талдоо, карама-каршылыктарды аныктоо, ишенимдүүлүктү баалоо критерийлерин иштеп чыгуу, маалымат булактары, электрондук булактар менен иштөө, алардагы негизги жана кошумча фактылар, салыштыруу, жалпылоо, себеп-натыйжа байланыштарын орнотуу, фактыларды, кубулуштарды жана процесстерди классификациялоо, маалымат менен иштөөнүн жүрүшүндө эвристикалык, көйгөйлүү ыкмаларды колдонуу.

Чыгармачылык ишмердүүлүктүн тажрыйбасына ээ болуу, мурун алган билимин жана билгичтиктерин стандарттык эмес кырдаалга көз карандысыз өткөрүп берүүнү, маалымат технологияларынын жардамы менен чыгармачыл маселелерди түзүп, чече билүүнү, өзүн келечектеги кесиптик ишмердүүлүктүн предмети катары түшүнүүнү болжолдойт, омуртка, өз алдынча билим берүү стратегияларын тандоо, иштеп чыгуу жана ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү.

Эмоционалдык-баалуулук компоненти ар кандай көз караш менен фактыларды жана кубулуштарды талдоо зарылдыгына ынанууну камсыз кылат, сынга оң көз караш, өзүн-өзү сындоо, оппоненттин аргументтерин жана жүйөлөрүн урматтоо, ой жүгүртүүнү жана жүрүм-турумун өзүн-өзү баалоо, алынган адеп-ахлактык жана маданий баалуулуктарды коомдо кабыл алынган маалыматтарды баалоо. Маалыматтык технологиянын жардамы менен окуучулардын сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн жарым-жартылай моделин ишке ашыруунун маанилүү теориялык жана педагогикалык потенциалы болуп, чет өлкөлүк илимпоздор тарабынан иштелип чыккан критикалык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү технологиясынын концепциясы саналат. Бул түшүнүктөр ар кандай семантикалык мазмунду камтыйт, бирок, биздин салыштырмалуу анализибиз көрсөткөндөй, аларда сынчыл ой жүгүртүү тажрыйбасын өздөштүрүү боюнча иш-аракеттердин ырааттуулугун ачып берген инварианттык баскычтар бар. Бул этаптарга төмөнкүлөр кирет: 1) угуучулардын болгон билиминин актуалдаштырылышы (мотивация); 2) жаңы маалыматты түшүнүү, аны чечүү жолдорун тандоо; 3) чагылдыруу - изилденип жаткан материалга карата жеке мамилени калыптандыруу.

Окуу процессинин логикасына ылайык, бул баскычтар алынган билимди, аны практикада, жаңы стандарттуу эмес кырдаалда чечмелөө жолдорун колдонуу этабы менен толукталышы керек деп эсептейбиз. Сынчыл ой жүгүртүүнүн өнүгүү этаптарын ырааттуу жүзөгө ашыруу окутуучулардын акырындык менен, окутуучулардын жетекчилиги менен критикалык ой жүгүртүүнүн жана когнитивдик тажрыйбанын жогорку деңгээлине өтүүсүн камсыз кылат.

Башталгыч класстын окуучуларынын маалыматтык билим берүү чөйрөсүндө критикалык ой жүгүртүүнүн өнүгүшү өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөргө ээ. Маалыматтык билим берүү чөйрөсү орусиялык изилдөөчүлөр тарабынан (В.П.Беспалко, Ю.С.Брановский, Э.С.Полат) педагогикалык тутумдун ажырагыс бөлүгү катары каралат, ал тиешелүү максаттары, милдеттери, мазмуну, технологиялары жана жүзөгө ашыруунун шарттары менен билим берүү процессинде аныкталат.

Башталгыч класстын окуучуларынын маалыматтык билим берүү чөйрөсүнүн иштөөсү көп компоненттүү, интегралдык жана адаптациялоо принциптерине негизделет, бул маалыматтык билим берүү чөйрөсүнүн функциялары билим берүү тутумунун максаттарына жана милдеттерине, анын структурасына жана принциптерине дал келет деп болжолдойт (Ю .V. Аксенов, А.В.Беляев, Д.А.Богданов). Изилдөөнүн натыйжасында биз башталгыч класстын окуучуларынын маалыматтык билим берүү чөйрөсү, эгерде бул окутуу, өнүктүрүү, тарбиялоо жана чыгармачылык функцияларын жүзөгө ашырууга шарт түзсө, башталгыч класстагы окуучулардын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүнүн маанилүү факторуна айланарын аныктадык.

Маалыматтык технологияны окутуу функциясы анын башталгыч класстын окуучулары тарабынан түшүнүктөрдү, сынчыл ой жүгүртүү түшүнүктөрүн таанып-билүү

иш-аракетинин феномени катары өздөштүрүүсүнө, башталгыч класстын окуучуларына издөө, иштеп чыгуу жана электрондук ресурстарды жана маалыматтык технологияларды колдонуу жөндөмүн үйрөтүүдө маалыматты баалоодон турат. Өнүгүү функциясы анын бардык компоненттери жана кызматтары акыл-эс операцияларын калыптандырууга (талдоо, салыштыруу, жалпылоо ж.б.), сүйлөөнү, эс тутумду, мотивациялык, эмоционалдык, эрктүү чөйрөлөрдү өнүктүрүүгө багытталгандыгында чагылдырылат. Маалыматтык технологиянын билим берүү функциясын ишке ашыруу башталгыч класстын окуучуларынын илимий дүйнө таанымын калыптандырууга, маданий жана адеп-ахлактык баалуулуктарды аң-сезимдүү тандоо үчүн шарттарды түзүүгө багыт алууну болжолдойт. Чыгармачылык функция чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө, өзүн чыгармачыл инсан катары андап билүүгө багытталат, жаңы билимдерди жана таанып билүү иш-аракеттеринин тажрыйбаларын иштеп чыгуу жана куруу мүмкүнчүлүктөрүн калыптандырат.

Башталгыч мектептерде маалыматтык билим берүү чөйрөсүнүн болушу окуу процессинде электрондук китепкана, электрондук окуу китептери, Интернет класстары сыяктуу окуу куралдарын жигердүү колдонуу менен мүнөздөлөт. Ушул куралдардын алкагында биз башталгыч класстын окуучуларында критикалык ой жүгүртүүнү калыптандыруу үчүн эң натыйжалуу маалыматтык технологияларды аныктадык: мультимедия куралдары, интернет технологиялары, Microsoft кеңсе пакети, окутуу программалары, онлайн тесттер.

Педагогикалык колдоо окуучулардын мотивациянын калыптанышына ыкчам жардам көрсөтүүгө, жаңы маалыматтын мазмунун түшүнүүгө, аны чагылдыруучу талдоого жана чыгармачыл колдонууга багытталган. Мугалимдин ролу - окутуунун конкреттүү шарттарын, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн жана индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окутуу курсунун мазмунунун негизинде алардын активдүүлүгүн жана өз алдынчалыгын стимулдаштыруу, маалыматты издөө, иштетүү жана колдонуудагы таанып-билүү иш-аракеттерин башкаруу жеке жана кесиптик өнүгүү үчүн. Изилдөөнүн жүрүшүндө башталгыч класстын окуучуларынын сынчыл ой жүгүртүүсүн маалыматтык технологиялар аркылуу өнүктүрүүдөгү педагогикалык колдоонун негизги түрлөрү аныкталды: түрткү берүүчү, насаатчы, кеңеш берүүчү, коммуникативдүү, түзөтүүчү.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Линдсей, Г. Творческое и критическое мышление [Текст] / Г. Линдсей, Р.Ф. Томпсон, К.С.Халл // Хрестоматия по психологии: психология мышления / сост. Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: АСТ, 2008. – С. 111-114.
2. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Информационно-педагогические технологии в обучении иностранным языкам: сущность, история, современность // Иностранные языки в школе. – 2013. – №3. – С.39-47.
3. Джемс, У. Мышление [Текст] / У. Джемс // Хрестоматия по психологии: психология мышления / сост. Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: АСТ, 2008. – С. 2-9
4. Вертгеймер, М. Продуктивное мышление [Текст] / М. Вертгеймер; пер. с англ.; под ред. С.Ф. Горбова, В.П. Зинченко; вступ. ст. В.П. Зинченко. — М.: Оникс, 2012. — 336 с
5. Джемс, У. Мышление [Текст] / У. Джемс // Хрестоматия по психологии: психология мышления / сост. Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: АСТ, 2008. – С. 2-9.

6. Казанцева Д.Б., Христова Н.Ц. (ред.) Развитие творческого потенциала личности и общества Материалы международной научно-практической конференции. - Пенза – Решт: Научно-издательский центр «Социосфера», 2013 – 150 с.

List of used literature:

1. Lindsay, G. Creative and critical thinking [Text] / G. Lindsay, RF. Thompson, K.S. Hull // Psychology Reader: Psychology of Thinking / comp. Yu.B. Gippenreiter. - M.: AST, 2008.- S. 111-114.
2. Milrud R.P., Maksimova I.R. Information and pedagogical technologies in teaching foreign languages: essence, history, modernity // Foreign languages at school. - 2013. - No. 3. - S. 39-47.
3. James, W. Thinking [Text] / W. James // Psychology Reader: Psychology of Thinking / comp. Yu.B. Gippenreiter. - M.: AST, 2008.-. P. 2-9
4. Wertheimer, M. Productive thinking [Text] / M. Wertheimer; per. from English; ed. S.F. Gorbova, V.P. Zinchenko; entry Art. V.P. Zinchenko. - M.: Onyx, 2012.- 336 p.
5. James, W. Thinking [Text] / W. James // Psychology Reader: Psychology of Thinking / comp. Yu.B. Gippenreiter. - M.: AST, 2008.- S. 2-9 p.
6. Kazantseva D.B., Hristova N.Ts. (ed.) Development of the creative potential of the individual and society Materials of the international scientific-practical conference. - Penza - Rasht: Scientific Publishing Center "Sociosphere", 2013 - 150 p.

Рецензент: филол.и.д., профессор Дарбанов Б.Е.

УДК:004+81'37(045)

DOI 10.33514/BK-1694-7711-2021-1 (1)-44-51

Укуева К.А., Жумалиева Г.Э., Бейшебаева Ж.А.

Ага окутуучу, компьютердик лингвистика жана маданий аралык байланыштар кафедрасы,
Н. Исанов атындагы КМКТАУ

филол.и.к., доцент, компьютердик лингвистика жана маданий аралык байланыштар
кафедрасы, Н.Исанов атындагы КМКТАУ,

Ага окутуучу, компьютердик лингвистика жана маданий аралык байланыштар кафедрасы,
Н. Исанов атындагы КМКТАУ

Укуева К.А., Жумалиева Г.Э., Бейшебаева Ж.А.

Старший преподаватель, кафедра компьютерная лингвистика и межкультурная
коммуникация КГУСТА им. Н. Исанова

к.филол.н., доцент, кафедра компьютерная лингвистика и межкультурная коммуникация
КГУСТА им. Н. Исанова

Старший преподаватель, кафедра компьютерная лингвистика и межкультурная
коммуникация КГУСТА им. Н. Исанова

K. Ukueva, G. Jumalieva, Zh. Beishebaeva

Senior Lecturer, Department of Computational Linguistics and Intercultural Communication
KSUCTA them. N. Isanova

PhD in Philology, Associate Professor, Department of Computational Linguistics and Intercultural